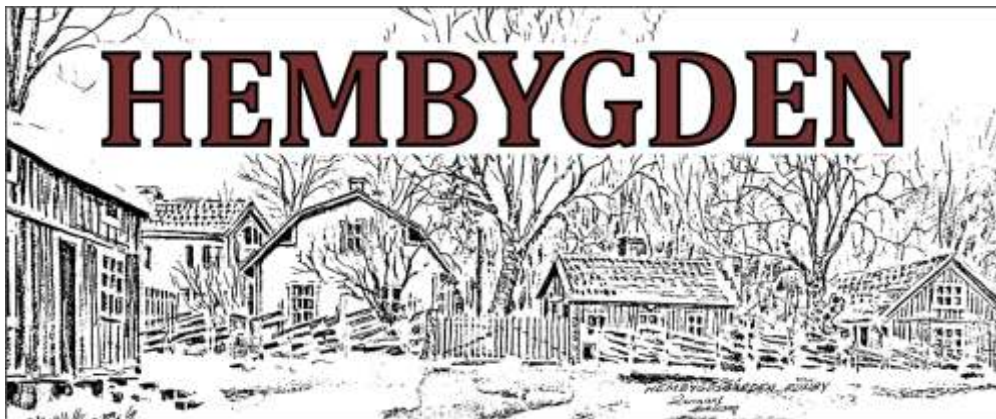

HEMBYGDEN

Medlemstidning för Upplands Väsby Hembygdsförening
Nr 3 · September 2020. Årgång 49.

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet	3
Kjerstin Björkman 1936 – 2020	3
Föreningens aktiviteter	4
Varför heter det så? – Carlslundsområdet	6
Kanelbullar och annat att fira	7
Lök – en mycket gammal kulturväxt	8
Ornäsbjörk	10
Sevärt i Väsby – Vilunda kyrka	12
Getterna fick besök	13
Peståret 1710	14
Sveriges Hembygdsförbunds riksstämma 23 maj	19
Väsby då och nu	20
Gamla traditioner eller nya trender	22
Fornlämningsregistret på nätet – FORNSÖK	24
Tiokampen – en 60-årig tradition	27
Gummibandet – Samband mellan Löwenström och Krüger	32
Mer om Ornäsbjörk	35
Korsord 3 - 2020	37

Omslagsbilden på föregående sida: I den täta slyskogen bakom Hembygdsgården hittar vi den gamla jordkällaren, som tillhör Karlsro. Foto: Bo Lindman.

Nästa nummer av Hembygden planeras att komma ut i vecka 47. Manusstopp inför det numret är den 20 oktober 2020. Välkomna med bidrag, som skickas till Hembygden, Box 40, 194 21 Upplands Väsby eller via e-post till info.uvhbf@gmail.com.

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Ansvarig utgivare: Klas Lundkvist

Redaktionsgrupp: Inga Lisa Gustafsson, Gunilla Ahlberg, Margareta Norén, Leif Welander, Klas Lundkvist och Bo Lindman

Layout: Bo Lindman, BL Informationsutveckling

Tryck: Trycksmedjan AB. Tryckt med miljövänliga färg- och pappersval i 600 ex.

Ordföranden har ordet

De gångna månaderna har präglats av inställda möten och arrangemang. Styrelsemötet 2 juni genomförde vi utomhus på gårdstunet. Föreningens årsmöte som var planerat i mars försöker vi nu genomföra utomhus i september (se kallelse på sidan 5). Om Riksstämman som genomfördes digitalt kan du läsa på annat håll i detta nummer. Länsförbundets årsmöte kommer att genomföras 25 augusti utomhus på Sollentunas hembygdsgård Hersby.

Vi har träffat den nya kommunantikvarien Helene Brunnström som nu kommer

att arbeta bli med att ta fram ett nytt kulturmiljöprogram. Ett arbete som vi ser fram mot att medverka i.

Stadsträdgårdsmästare Nils Odén har ordnat så att de ska komma getter och beta marken mellan Hembygdsgården, Karlsro och Ladbrovägen. Ett utmärkt initiativ!

*Klas Lundkvist
1 juli 2020*

Kjerstin Björkman 1936 – 2020

Kjerstin Björkman.

Foto: Leif Welander

Hembygdsföreningens mångåriga ordförande Kjerstin Björkman gick bort 10 juli. 2003 blev Kjerstin första kvinnan som ordförande för föreningen. Under sina 15 år som ordförande bidrog hon till en levande förening både internt och gentemot omvärlden. Kjerstins ledarstil var tydlig med fokus på att delegera och att alla tar sitt aktiva ansvar.

Kjerstin var Väsbybo sedan barnsben, vilket bidrog till hennes omfattande kunnande om kommunen. Hennes vandringar uppskattades av många. Kjerstin var i många år aktiv i kommunens namnberedning. 2008 utsågs hon till årets Väsbybo. 2014 tilldelades hon Länsförbundets hedersdiplom.

Med värdefulla erfarenheter från idrottsrörelsen var inget arrangemang för stort för Kjerstin. Inte minst i samarbetet med kommunen då det gällt nationaldagsfirandet var hon en drivande och sammanhållande kraft.

*Upplands Väsby Hembygdsförening
Styrelsen/Klas Lundkvist*

Föreningens aktiviteter

*Här presenteras de aktiviteter
som planerats under den aktuella perioden.*

Söndag 13 september. Kulturarvsdagen 2020 med temat "Kulturarv och bildning". **STÄLLS IN!**

Söndag 20 september. Hantverksdagen 2020. **STÄLLS IN!**

Tisdag

15

September

Vandring i Prästgårdsmarken och Eds allé

Klas Lundkvist leder vandringen, som startar kl 13.00.

Obligatorisk föranmälan (max 15 personer per vandring).
Samlingplats meddelas vid anmälan. Anmälan och information: Klas Lundkvist, tel 070-673 63 47

Torsdag

17

September

Vandring i Prästgårdsmarken och Eds allé

Klas Lundkvist leder vandringen, som startar kl 17.30.

Obligatorisk föranmälan (max 15 personer per vandring).
Samlingplats meddelas vid anmälan. Anmälan och information: Klas Lundkvist, tel 070-673 63 47

Lördag

26

September

Årsmöte

Hembygdsföreningen genomför denna dag kl 13.00 de tidigare uppskjutna årsmötesförhandlingarna på gårdstunet vid Hembygdsgården.

Vid dåligt väder går vi in i Ladugården.

Fredag

9

Oktober

Ingriddagen

Arrangeras av Hembygdsföreningen i samarbete med Biblioteket.

Hur det blir med årets arrangemang är oklart. Vi hänvisar därför till att följa Bibliotekets information.

Upplands Väsby
Hembygdsförening

Årsmöte

Hembygdsföreningens medlemmar
kallas till ordinarie årsmöte
lördagen den 26 september 2020 kl 13.00
på gårdstunet vid Hembygdsgården.

Under mötet håller vi ett fysiskt avstånd till varandra.

På årsmötet behandlas de punkter som finns i våra stadgar. Verksamhetsberättelse, bokslut och revisionsberättelse för 2019 tillhandahålls på årsmötet. Där finns också förslag till verksamhetsplan och ny styrelse för 2020.

Eventuella motioner ska vara styrelsen tillhanda senast tre veckor före årsmötet.

Vid dåligt väder håller vi till i Ladugården.

Har du frågor om årsmötet hör av dig till ordförande Klas Lundkvist 070 673 63 47.

Hjärtligt välkomna!

Varför heter det så?

Carlsundsområdet

Till fastigheten Carlslund flyttade år 1901 fru Maria Krantzön det sjukhem för psykiskt handikappade barn, som hon därtills hade drivit i Trångholm i Jönköpings län.

Det blev föregångare till vårdhemmet, som sedermera drevs i Stockholm stads och Landstingets regi. Verksamheten utvecklades under 1980-talet. Maria Krantzöns väg blev därefter en av vägarna i det nya bostadsområdet.

Här har också torpen Blommelund och Solberg legat och de har fått ge namn åt varsin väg.

Grytagränd ingår i kollektivnamngruppen Upplandssocknar i Skälby-Brunnby.

Lindhem ligger i korsningen Stockholmsvägen-Vallentunavägen och är Väsby äldsta skolhus. Det byggdes 1795-97, har byggts om sedan dess och fick sitt namn först i början av 1900-talet.

Dåvarande komministern i Hammarby församling, Carl Hjalmar Svensson, köpte huset 1903. Eftersom det omges av lindar, var Lindhem ett passande namn, och lika passande är då namnet Lindhemsvägen, som börjar där.

Lindhem.

Foto: Bo Lindman

Gångvägen från gravbacken i områdets östra del ner mot Söderviksskolan har även den ett namn med historia, Bonnlundastigen. I början av 1920-talet anordnade Bondeförbundet sommarfester med dans i skogsbacken. Folkhumorn gav festplatsen namnet Bonnlunda. På 1940-talet övertog Fruängens Villaägarförening verksamheten. Så småningom blev konkurrensen från Väsby Folkets Park för hård, och Bonnlunda lades ner i början av 1950-talet.

*Inga Engdahl
(repris)*

Kanelbullar och annat att fira

I vår almanacka trängs alla möjliga temadagar. Skojardagen, den första april, hör väl till de mest etablerade och firas i flera europeiska länder. Den samsas med många andra i den inofficiella almanackan. Vem som helst kan hitta på en temadag, sen gäller det att den får ett genomslag och att många vill fira den, annars faller det hela. Kommersiella krafter ligger bakom många sådana här dagar, men inte alla har nått framgång.

Om man läser i almanackan är det några dagar som anses värdefulla att fira, t.ex. Förintelsens minnesdag 27 januari, Världscancerdagen 4 februari, Alla hjärtans dag 14 februari, vårdagjämningen 20 mars, Marie Bebådelsedag/våffeldagen 25 mars, Veterandagen 29 mars, Mors dag 31 maj, Världsmiljödagen 5 juni, Nationaldagen/Svenska flaggans dag 6 juni, midsommarafton (rörlig), höstdagjämningen 22 september, kanelbullens dag 4 oktober, internationella barndagen 7 oktober, FN-dagen 24 oktober, Nobeldagen 10 december, Luciadagen 13 december, värnlösa barns dag 28 december förutom våra nordiska länders nationaldagar, kungahusets namn- och födelsedagar, religiösa högtider och andra helgdagar.

Dagar som inte fyller något behov blir ingen succé. De dagar där det går att stoppa i sig någonting, verkar ha haft mest framgång, t.ex. våffeldagen, fettisdagen,

Gustav Adolfs-dagen och den som ligger rätt nära nu, kanelbullens dag den fjärde oktober.

Kanelbullens dag har gjort en sällan skådad kometkarriär. Dagen instiftades av Hembakningsrådet 1999 till rådets 40-årsjubileum. Syftet var från början att få folk att baka mer och öka försäljningen av mjöl, jäst och margarin. Efter ihärdig lobbying har dagen nu ett säkert fäste både i folkmedvetandet och i de flesta almanackor. Kanelbullens dag passerade i fjol sitt tjuugoårsjubileum och man har beräknat att det säljs ungefär sju miljoner kanelbullar den fjärde oktober. Hur många bullar som bakas hemma vet man förstås inte.

Foto: Bo Lindman

Den vanligaste formen på kanelbullen är snurrar. Knutbullen är äldre och har bakats redan på 1600-talet. Recept på bullar finns i de flesta kokböcker. Bara att kavla upp ärmarna och sätta igång – vi kan väl fira även höstdagjämningen med en bulle!

Inga Lisa Gustafsson

Lök – en mycket gammal kulturväxt

Löksläktet heter Allium på latin och namnet antas komma från sanskrits

Aluh/Alukamd, som betyder ätbar rot eller knöl. Man vet att det odlades gul lök i det gamla Egypten redan runt 2 700 år f.Kr. Romarna lär ha varit förtjusta i lök och tog den med sig norrut i takt med att riket expanderade. Och i Norden har runinskrifter med ordet ”laukaR” återfunnits på så kallade guldrakteater (fortida mynt och medaljonger) från perioden 450 – 550 e.Kr. Att ”laukaR” betyder lök vet man med stor säkerhet, och att vikingarna på sina färder hade med sig lök som skeppskost likaså.

Vad var det då för sorts lök som odlades under vikingatiden och medeltiden? Troligen rör det sig om den sortens lättodlade och hårdiga lök som, mycket senare, kom

att kallas potatislök. Löken var ju känd mycket tidigare än potatisen. Namnet potatislök dyker upp i skrift först på 1800-talet. Dessförinnan figurerade olika benämningar på en och samma sorts lök. Linné kallade den Johanneslök, men knipplök och krasslök förekom också.

Varför namnet potatislök? Jo, i likhet med potatisen förökar den sig när den kommer i jorden. Varje sättlök bildar ett knippe med nya lökar, större och mindre sådana. I regel sparas de mindre för att användas som sättlök nästa säsong. Potatislöken var en mycket värdefull gröda under självhushållningens tid, en viktig kulturväxt. Den är synnerligen hårdig och har kunnat odlas i hela landet, från söder till norr och olika lokala varianter har utvecklats under århundradenas gång.

Lök är en vanlig ingrediens i vår matlagning.

Foto: CC0

Den här potatislöken heter Råneälvdalen.

Fotograf: Erik de Vahl,
Nationella genbanken, SLU

Potatislöken är idag inte särskilt känd. Men genom projektet Program för odlad mångfald (Pom), där man efterlyste äldre köksväxter ute i landet, visade det sig att den här gamla sorten hade bevarats i många hemträdgårdar, att den omhulldats och gått i arv i flera generationer. Och vid

flyttar tog man med sig sättilök. Potatislöken ingår nu i den Nationella Genbanken, som finns vid Sveriges lantbruksuniversitetet i Alnarp. Genbanken invigdes år 2016. Drygt 2 200 äldre sorter av frukter, bär, köks- och prydnadsväxter, som inventerats och samlats in genom Pom-projektet under åren 2002 – 2011 ingår i den.

För att kulturväxter inte ska försvinna behöver de odlas och framöver kommer växter från Nationella genbanken att återintroduceras på marknaden under varumärket ”Grönt kulturarv” med förhoppningen om att många odlare, såväl amatörer som professionella, ska upptäcka dessa odlingsvärda, hårdiga och ofta motståndskraftiga sorter.

Margareta Norén

Källa: Else-Marie K. Strese och Erik de Vahl ”Kulturarvsväxter för framtidens mångfald”

En gammal annons

Idag är ju budskapet lika aktuellt. Och man hör att det verkar bli långvarigt. Håll ut!

Ornäsbjörk

Inga Lisa Gustafsson skrev i förra numret (2/2020) av Hembygden en trevlig artikel om Ornäsbjörk, *Betula pendula* 'Dalecarlica'. Det finns mycket att säga om detta träd med sina tilltalande och karakteristiska blad.

Inga Lisa nämner att det finns ytterligare några former av flikbladiga björkar som kan vara svåra att skilja från den äkta Ornäsbjörken. Ornäsbjörk är den mest flikiga av alla flikbladiga björkar men man skiljer också ut Fransbjörk, *Betula pendula f. crispa* och Flikbladig björk, *Betula pendula* 'Laciniata'. Tyvärr har de mindre flikiga typerna under lång tid sålts som Ornäsbjörk.

När landets stadsträdgårdsmästare 1985 utsåg Ornäsbjörken till riksträd och började plantera ett exemplar av den i varje kommun, var det inte faktiskt inte Ornäs-

björk man planterade. Istället var det andra flikbladiga former. Anledningen till detta misstag var att man hade problem med att skilja ut de olika formerna men också att just Ornäsbjörken var mer knepig att föröka.

Det finns en uppskattning av hur många riktiga Ornäsbjörkar det skulle kunna finnas i landet som slutar på 150–200 träd, att jämföra med de omkring 25 000 övriga flikbladiga björkar som planterats i landet. Detta blir förstäeligt då man får reda på att (äkta) Ornäsbjörk faktiskt inte funnits i handeln under de senaste trettio åren. För att korrigera detta misstag kommer producenterna av äkta Ornäsbjörk att gratis erbjuda landets kommuner varsitt exemplar av landets riksträd.

Det är troligt att det träd som står vid Genvägen är det som kommunen planterade på 1980-talet och därför tillhör en av de andra flikbladiga formerna. Det finns ett antal flikbladiga björkar i kommunen men jag har inte sett någon som jag säkert kan säga är en Ornäsbjörk. Detta gäller även träd som är klart äldre än 30 år. I hörnet Oxundavägen och Radhusvägen står ett träd som sannolikt planterades redan på 1950-talet men som ser ut som en *Laciniata*. Jag har tittat närmare på de tre björkar med flikiga blad som jag känner till i kommunen och de två som nämns ovan samt även ett ståtligt exemplar jag nyli-

Ytterligare information

Du kan läsa mer om de flikbladiga björkarna på nätet, t.ex.

<https://gronarader.se/tradgard/ornasbjork/>

<https://www.odla.nu/inspiration/ornasbjork-dalecarlica> och

<https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/pom/ar-flikbladiga-bjorkar-fria-fran-pollen.pdf>

gen fick tips om som växer på Odensgårdens gård förefaller vara av typen Laciniata. Formen Laciniata upptäcktes troligen i Tyskland i mitten av 1800-talet.

Men åter till Dalarna; det dröjde till 1878 innan någon lyckades föröka björken från Lilla Ornäs. Då lyckades man vid Experimentalfältet i Stockholm ympa den och på så sätt rädda den åt eftervärlden. Det är med största sannolikhet ett av dessa exemplar, som fortfarande kan ses i Bergianska trädgården, som är moderplanta till de Ornäsbjörkar enligt uppgift nu skall finnas i handeln under namnet Ornäsbjörk *Betula pendula*

'Dalecarlia' E. Moderträdet i Ornäs föll i en storm den 16 april 1887.

Det förefaller som om de flikbladiga typerna saknat hanhången varför de inte kan sprida pollen. Ett faktum som är viktigt för den stora grupp av björkpollenallergiker, som vi har i landet. Säkert finns det fler exemplar av flikbladiga björkar i kommunen. Tipsa mig gärna på Niklas.johansson17@icloud.com

Niklas Johansson

Det finns två ornäsbjörkar vid Gréens villa i Frescati i Stockholm. Huset är beläget inom universitetsområdet i närheten av Bergianska trädgården. Bladens form är ganska svåra att fånga på bild. På det högra trädet finns det en skylt.

Foto: Bo Lindman

Vilunda kyrka

Vilunda kyrka med Kyrkvägen framför.

Foto: Bo Lindman

I den här serien har vi redan beskrivit våra tre medeltidskyrkor, men vi ska inte glömma att vi också har en sevärd, modernare kyrkobyggnad att titta på. Det är Vilunda kyrka, placerad i anslutning till Väsby centrum.

Redan på 1950- och 1960-talen började man fundera på att uppföra en kyrka i den centrala delen av Hammarby församling. Byggnation och folkmängd ökade. 1972 invigdes Väsby centrum. I början av 1970-talet fick arkitekt SAR Hakon Ahlberg uppdrag att planera en kyrka.

När planerna var färdiga och godkända, tog det ett år att bygga kyrkan. Den invigdes 7 december 1975 av dåvarande biskopen Ingemar Ström. Bygget kostade fem miljoner.

Vilunda kyrka är byggd i rött tegel i en enkel, kvadratisk form. Byggnadsstilen går långt tillbaka i tiden, till den sumeriska kulturen, som man hittat lämningar av i Mesopotamien. Den kvadratiske formen är äldre än den långsmala varianten, som vi är vana att se i våra kyrkor.

Kyrkans inredning är enkel med synliga tegelväggar. Stenarna är murade i mönstret två långa och en kort, vilket ger väggarna mera liv. Kyrkorummet har inga fönster utan ljuset kommer in uppifrån mellan takstolarna.

Golvet är av italiensk marmor, liksom dopfunten och altaret.

Kyrkans kristusbild är tillverkad av konstnären K J Bejerot och invigdes av biskop Lars Carlsson. Orgeln kommer från Grönlunds orgelbyggeri utanför Luleå. Den invigdes 1979.

Vilunda kyrka har ett stjärnformigt torn med två klockor för sammanringning och 22 klockor i ett klockspel.

Invid kyrkobyggnaden ligger församlingshem och administrativa lokaler. Man planerar att så småningom bygga ett glastak över innergården och på så sätt få ett sammanhållet kyrkocentrum.

Vilunda kyrka blev ett av Hakon Ahlbergs sista byggnadsverk. Han avled 1984 och jordfästes i kyrkan.

*Inga Lisa Gustafsson
med stöd av Hammarby församling*

Getterna fick besök

I slutet av juni 2020 började kommunen sätta upp staket i skogsområdet mellan Karlsro, Bankes bro och Hembygdsgården. Där är det 10 stycken getter, som skall beta för att få ett öppnare landskap.

Söndagen den 12 juli arrangerade PRO get-yoga inne i det inhägnade området. Och visst fick deltagarna kontakt med de nyfikna getterna.

Bo Lindman

Get-yoga i hägnet.

Foto: Klas Lundkvist

Vad tänker geten?

Foto: Bo Lindman

Ny kommun-antikvarie

Tisdagen den 23 juni träffade Hembygdsföreningen nya kommun-antikvarien Helene Brunnström på Hembygdsgården. Tjänsten som kommunantikvarie är nu på heltid. Senast har Helene arbetat i Vaxholms kommun.

Vi pratade om Hembygdsgården och föreningen och Helene berättade bl a om det kommande arbetet med ett nytt kulturmiljöprogram. Helene fick även ett bokpaket av föreningen.

Klas Lundkvist

Månad

Månad är en indelning av året i vanligtvis tolv delar. Namnet syftar på att en månad ungefär motsvarar ett månvarv kring jorden, till exempel intervallet mellan två fullmånar.

Bo Lindman

Ur Göran Strömbecks
noteringar

Peståret 1710

Plötsligt stannar allting. Kris och katastrof, nu orsakad av covid 19 eller corona, över hela världen. Påfrestningarna är stora. Myndigheterna fattar de beslut som de finner bäst.

Epidemier och pandemier har drabbat mänskligheten i alla tider och förr hade man inga mediciner eller överhuvudtaget några motmedel att ta till och ingen större hjälp att vänta, vare sig från kyrkan eller överheten.

Här nedan kan vi läsa vad som hände peståret 1710 i Hammarby och Fresta socknar och människorna där:

Olyckornas tid

Karl XII:s regering hade knappt hunnit börja med arméns undergång i Ryssland, förrän en ny ofärd nalkades vårt land: i maj 1710 hade den hemska asiatiska böldpesten på sin väg över Europas fastland nått fram till Östersjökusten och det då svenska Riga, och det var därifrån smittan i augusti samma år kom över till Stockholm.

I Hammarby och Fresta blev den hösten en fruktansvärd hemsökelsens tid. Dödböckerna i de båda socknarna innehåller inga namnlistor över farsotens offer utan upplyser blott kort och summariskt att ”ifrån den 1 oktober till den 18 december blevo under den smittsamma sjukdomen döde, gamble och unga tillhoppa, i Hammarby 144 och i Fresta 68 personer.” Det var mycket för så små socknar som dessa, vilkas invånarantal vid folkräkningarnas början 1749 endast var: i Hammarby 382, i Fresta 344 och ännu år 1800 hade svårt att hålla sig över 400.

Hur skall det förklaras att dödböckerna inte redogör för vilka personer som borttrycktes av pesten? Tystnaden här har förmodligen ingenting att göra med den bristfällighet som eljest vidlåd-

de kyrkobokföringen under den sjuklige och åldersskröplige kyrkoherdens sista levnadsår (han hade från 1705 till sin död 1712 hjälp av adjunkt).

Förhållandet bör istället ses i ljuset av sådana drakoniska föreskrifter som att de pestdöda skulle begravas i största hast utan präst och kyrkklockor och på någon annan plats än kyrkogården – ett påbud som folket hade mycket svårt att finna sig i. På sina håll förekom det att man i hemlighet förde pestliken till kyrkorna för att gräva ner dem utan lov i vigda mullen.

Begravningar under kyrkgolvet borde väl ha varit helt förbjudna. Det oaktat skedde flera bisättningar av lik inne i Hammarby kyrka under pesttiden: den 2 december auditören Håkan Ugglar på Tjursåker och endast fem dagar senare ”två herr auditörens döttrar”.

Andra källor än kyrkböckerna gör det dock möjligt att rekonstruera delar av dödslistorna. I Hammarby dog bönderna Anders Olsson Lundberg i Dyvinge, Johan Persson i Tjursåker och tolvmannen Johan Andersson i Vik samt torparen Olov Ersson i Bredgårde och Johan Staffansson i Gröndalen. I Brunnby fanns ingen levande kvar, när farsoten hade ebbat ut: bonden Erik Olovsson ”blev död i pesten i stor fattigdom” tillika med ”dess hustru och folk”. Likadant var det i en av gårdarna i Trynninge, vilkens åbo var Matts Johansson; följande år omtalas denna gård som öde – ”allesammans døde i pesten 1710”. Även i torpet Hönsskogen dog alla.

I Fresta borttrycktes kyrkvaktmästaren Olov Johansson, tolvmannen Erik Persson i Vallensjö, torparen Erik Olsson i Högvreten samt torparen Per Persson i Högvreten med fyra av sina barn (under det att hustrun överlevde). Fantebol däremot var helt utdött vid pesttidens slut och kom därför att ligga obebott under Skällnora, eftersom ingen ville ”det emottaga för dess odugeliga åker”.

Av de nio livregementesryttarna i våra socknar stupade fyra för pestängels svärd: de som red för rusthållen nr 14 Hammarby,

Väsby stadspark 5 år

Suseboparken i centrala Väsby genomgick för fem år sedan ett stort kostymbyte. Väsby nya stadspark invigdes lördagen den 29 augusti 2015.

Invånarna i Upplands Väsby hade fått vara med och bestämma om parkens utformning. Förslag lämnades in. Det koncept som vann var "Hälsans park".

Vid invigningen sade kommunalrådet Ann-Christin Martens att den skall vara "en park som ska locka till såväl fysisk aktivitet som själslig stimulans". Hon fortsatte: "Det är min förhoppning att det blir en park där alla generationer kan mötas för lek och rörelse, men också för vila och återhämtning."

Ni får själva gå till Suseboparken och se hur det blivit med dessa ambitioner.

Bo Lindman

Sticker bin?

Javisst kan bina stickas. Men de sticker ogärna och sällan. Det sker när bina känner sig hotade och måste försvara bisamhället.

Bina har en gadd som sitter i bakkroppen. Den här gadden har hullingar och fastnar därför vid ett stick. Då slits gadden faktiskt ut ur biets bakkropp tillsammans med en giftblåsa. I och med detta dör biet. Biet offerar sig alltså för bisamhällets bästa.

Honungsbiets gadd är faktiskt ett omvandlat äggläggningrör. Under evolutionen har detta rör omvandlats till ett försvarsvapen.

Nils Blomberg

Pjuck

Vad betyder det? Jo, ordet är ett vanligt slangord och betyder skor.

En annan betydelse är murbruk.

Bo Lindman

nr 15 Tjursåker, nr 19 Sanda och nr 22 Alby. Roberg, Broman, Forsman och Wulff hette de.

I pesten dog också dragonen Carl Andersson Åkerblads hustru och systerdotter, vilkas begravning bekostades av hustru Brita Hansdotter: Hammarby by, som också från december månad 1710 för ett par år framåt åtog sig vården och underhållet av ett litet barn till Åkerblad och hans avlidna hustru. Dessa hade fått en liten dotter, Maria, så sent som den 25 juli under peståret.

Pestens efterdyningar oroadе ännu i januari 1711, t.ex. i Torslunda (gränsbyn som två socknar turades om att äga). I byn Västergård, som ägdes av änkan hustru Elisabet Andersdotter, insjuknade en ”hustru Kerstin” och en dräng Johan Andersson så svårt att kyrkoherden i Täby tillkallades för att ge dem nattvar den. På trettondagen kom han till Kerstin, på söndagen den 8 januari till Johan.

Dagen därpå, den 9 januari 1711, började tinget i Vallentuna, där Elisabet Andersdotter hade ett viktigt mål att bevaka, som gällde återvinnande av släktjord i Torslundas östergård. I sin villrådig het om hon kunde våga sig dit – myndigheterna hade nämligen satt höga böter för envar som understod sig att från smittade byar och ställen fara till tings – sökte hon upp en av Täby sockens nämndemän, vilken på det bestämdaste avrådde henne ”efter pesten var i hennes gård”. Han tillstod också senare att han ”för pestens skull” ej heller hade velat ”släppa henne in till sig”.

Hustru Elisabets uteblivande från tinget och underlåtenhet att där nedsätta pengar för släktjorden i fråga ledde till motpåståenden från hennes motpart, enligt vilka det visst inte vore bevisat att de sjuka i Torslunda hade lidit just av pesten. Vidare hade hon inte endast själv varit frisk utan även, som det påstods, lagligen oförhindrad att fara till tinget. Slutet på tvisten blev emellertid att änkan vann målet.

Ingen som överlevde denna skräckens tid kunde sedan glömma den. Till år 1737 levde kyrkvärden Matts Anderssons i Skälby

moder hustru Kerstin Andersdotter, som blev sjuttionio år gammal och hade varit änka från pesttiden 1710.

Den 17 mars 1742 begrovs i Fresta ”gamble mannen Pehr Andersson ifrån Thorslunda” som var född i januari 1667 i Järfälla socken och Äleby och hade överlevt tre sina hustrur. Han hade gift sig år 1699 med Margeta Frantzdatter ”som blev död med tre av deras söner i pesten 1710, på Holmen i Hammarby” – år 1711 med Margeta Eriksdotter, ”med den han under 4 års sammanlevnad haft 2 döttrar, båda döda” – år 1718 med ”änkan i Thorslunda hustru Elisabet Andersdotter, som 1740 blev död”.

Den 14 juni 1746 avled i Sättra (Norrstättra) i Fresta en gammal kvinna, hustru Karin Eriksdotter, född i Brunby i Hammarby år 1667. Hon hade som bonddotter i Vik år 1691 blivit gift med drängen Johan Staphansson från Kappale, densamme som hösten 1710 borttrycktes av pesten som torpare i Gröndalen under Vilunda. I trettiosex år hade hon levat som änka, och hon dog hos dottern Brita och mågen Hans Åkerman, den gamle ryttaren som hade upplevt både fälttåg och krigsfångenskap i Ryssland.

Bland dem som tillfrisknade ur den svåra sjukdomen var komminister Jonas Ullberg i Hammarby prästgård. Ullberg var född omkring 1675 och hade varit i församlingen sedan 1703. Det förhållandet att gudstjänsterna i Hammarby kyrka var inställda den 18 december och fjärdedag jul 1710 samt nyårsdagen och trettondagen 1711 pekar på någon omständighet som förhindrade komministern att tjänstgöra. Hammarbyborna var dessa dagar hänvisade till Fresta kyrka, där tjänsten uppehölls av den son till kyrkoherden som hade förordnats till hans adjunkt redan 1705.

Jonas Ullberg framstod som ett under av plikttrohet under pesttiden. Det är omvittnat att ”han själv av samma svåra sjukdom var så hårt plågad, det han med 5 à 6 svulster var behäftad”, men ”ändå aldrig tröttades eller undandrog sig – så sjukelig han själv var – att besöka och med salighetssmedel förse alla de som i samma sjukdom åstundade och längtade efter hans tröst och hjälp”.

SÅ LÅNGT OM HAMMARBY- OCH FRESTABORNA

Mansdag att fira

Den 19 november är den internationella mansdagen. Ett slags motvikt till 8 mars, kvinnodagen.

En dag för män, för att skapa goda förebilder, ett sätt att lyfta mäns hälsa, betydelse och bidrag till samhället.

Mansdagen sågas totalt av mansforskarna, som menar att dagen är onödig. Män är inte underprivilegierade och behöver inte lyftas, anser de.

Här i Sverige verkar vi hålla med om det, för vi firar inte dagens alls. Men varför inte fira både kvinnor och män? En bit tårta är väl aldrig fel, varken 8 mars eller 19 november?

Inga Lisa Gustafsson

Vi nominerades!

Varje år nomineras hembygdsföreningar som förtjänar att uppmärksammas för sitt arbete. Detta år handlar utmärkelsen "Årets hembygdsförening" om engagemang för samhällets utveckling. Sex föreningar nominerades som kandidater. Glädjande var att Upplands Väsby Hembygdsförening fanns med bland de utvalda.

Styrelsen för Sveriges Hembygdsförbund har nu beslutat att utmärkelsen går till föreningen Sliperiet Gylsboda i Skåne. Utmärkelsen delades ut på plats av förbundsordförande Maria Norrfalk den 2 augusti. I motiveringen nämns:

... "tagit tillvara natur- och kulturlandskapet runt en tidigare blomstrande stenindustri."

... "i samverkan med andra lokala aktörer möjliggjort nya verksamheter och mötesplatser."

... "utveckla sin bygd till ett attraktivt besöksmål."

Bo Lindman

Strömbeck har inte ägnat sig åt sockenborna i Ed – pastoratet hörde till Sollentuna och Eds socken ingick i Sollentuna härad. Ed var den till ytan näst minsta av häradets socknar. Vid slutet av 1600-talet bodde ca 260 personer i Eds socken och 1735 hade folkmängden ökat till 525. Uppgifterna finns i "Herrskapen och den lokala politiken" av Joakim Malmström. Det finns inga noteringar i boken om pesten 1710 eller om den decimerat invånarantalet i Ed, så vitt jag kunnat se.

I "Geografiska namn i Upplands Väsby kommun" anger Lars Erik Jansson att det finns en "pestkyrkogård" i gränsen mellan Lövsta och Övra Runby. Den avser dock enligt beskrivningen en gammal kolerabegravningsplats från ett annat tidskede.

Berättelse om peståret: Göran Strömbeck

Intro och avslutning: Inga Lisa Gustafsson

Almqvistaren

Det är alltid gott att ha en moster, eller så,
med sig när man färdas.

C J L Almqvist, ur "Det går an"

Sveriges Hembygdsförbunds riksstämma 23 maj

Sveriges Hembygdsförbunds riksstämma var inplanerad att hållas i Linköping. På grund av corona-pandemin genomfördes stämman i bantad form och digitalt med hjälp av programmet Voteit. Stockholms län hade som vanligt fem ombud: Anders Boberg (Sollentuna), Gunilla Hammarsjö, (Täby) Anita Lundin (Brännkyrka), Björn Hamilton (Djursholm) och Klas Lundkvist (Upplands Väsby).

Själva stämmoförhandlingarna bjöd inte på några överraskningar. Ett par motioner bordlades till nästa års stämma. Beslut togs om att utreda ett eventuellt namnbyte för Sveriges Hembygdsförbund. Undertecknad framhöll i debatten att det är viktigt att diskussionen om ett namnbyte inte bara förs inom styrelsen utan förs brett inom hela rörelsen.

Maria Norrfalk omvaldes som förbundsordförande. Gabriele Prenzlau-Enander (Värmdö) avgick efter sex år i förbundsstyrelsen och Anita Lundin från Stockholm/Brännkyrka valdes in som ny ledamot. Bra att Stockholms län är representerat i förbundsstyrelsen!

Klas Lundkvist

Missionskyrkan vid Herrgårdsvägen.

Foto: Bo Lindman

Missionsförsamlingen 125 år

Församlingen bildades redan 1895. Sedan dess har verksamheten varit igång. I år har man alltså 125-årsjubileum.

Vi gratulerar naturligtvis Missionsförsamlingen i Upplands Väsby (nuv. Equmeniakyrkan).

Redan 1897 byggde man den första missionskyrkan vid Väsbyvägen i Björkvalla-området. Kyrkan var byggd i trä och gråmålad utvändigt. I samband med utbyggnaden av området revs den kyrkan 1974.

Samma år stod en ny missionskyrka klar att användas. I god tid innan julen 1974 invigde man den kyrka, som idag finns vid Herrgårdsvägen. Kyrkan är byggd i gult tegel, och taket har formen av en avskuren åttkantig kon. Gudstjänstlokalen har höga långsmala fönster i hörnen. I byggnaden finns också utrymmen för profan verksamhet.

Bo Lindman

Väsby då och nu

På dessa två fotografier ser vi Sandavägen/Frestavägen, väg 872, österut från korsningen med Breddenvägen.

Här till höger ser vi Sandagärdet och Sanda ängar. I fonden kan vi ana Sista Styvern.

Källa: Alf Nordströms samling hos Stockholms län museum.

Beskrivning: Vägbygge österut N om Sanda.

Taggar: Vägbygge, Väg, Landsväg

Fotograf: Alf Nordström

Händelser: Fotograferad den 21 juli 1972

Bildnummer hos Länsmuseet: AN-12383

I Hembygden 2-2020 kan du läsa om Alf Nordström och hur man söker i Länsmuseets fotosamlingar.

Sanda boplatz undersöktes arkeologiskt 1990-1991. Gården etablerades under vendeltid (ca 550 – 800 e kr) och expanderade på 900-talet och fram till mitten av 1100-talet. Speciellt med Sanda är att ett av långhusen, en stor hallbyggnad, existerade från 700-talet till 1100-talets slut. (Martin Hansson: Att hysa folk på gården – ett försök till byggnadsarkeologi (2014) som baserar sig på Cecilia Åqvists undersökningar på plats (1992, 1996, 2006)).

På det andra fotografiet ser vi den nya bebyggelsen vid Sanda ängar. Bostadsområdet planlades i början av 2000-talet och husen uppfördes i flera etapper runt 2010. Sanda ängar är en del av kommunens Upplevelsestråk med bl a dammar för rening av dagvatten från Frestadalen.

Klas Lundkvist

Här ser vi platsen där fotografen stått. Det nya fotografiet är taget nära korsningen mellan Sandavägen och Breddenvägen.

Kartundelag: Kommunkartan på <https://vasbykartan.upplandsvasby.se>

Fotografi från 1972.

Foto: Alf Nordström

Så här ser det ut på samma ställe 2020.

Foto: Helge Ahlberg

Gamla traditioner eller nya trender

Mat och recept är ju alltid intresseväckande. I en av våra mera folkliga veckotidningar läste jag för en tid sedan under rubriken ”Trend och tradition” om gröt i både gammal och moderniserad form. Man fick tips om att lyxa till gröten genom ugnsbakning med olika tillsatser eller att låta havregrynen svälla i mjölk i kylskåpet för att ätas som gröt m.m. En gröt beskrevs som ”mums från Värmland”, d. v. s nävgröt, en skogshuggarfavorit.

Vill man göra nävgröt kan man ta 6 dl vatten, 1 tsk salt, 5 hg skrädmjöl. Man kokar upp vatten och salt, slår över skrädmjölet och trycker och stampar ihop det hela med en träslev. När allt vatten har ångat igenom är nävgröten färdig att serveras med stekt fläsk, flott och lingon.

Skräda betyder sikta. Skrädmjöl är mjöl gjort på rostad havre. Om det används nu eller finns att köpa någonstans, vet jag inte. Något mjöl med det namnet finns inte här på orten. Kanske går det lika bra med havremjöl eller rågsikt?

Nävgröt är en gammal maträtt. Enligt traditionen kom rätten med invandrande finnar någon gång i slutet av 1500-talet. Den gjordes då på havremjöl som malts för hand. Senare blev det skrämjöl (som det hette då) som gjordes av rostade havrekorn utan skal, malda till mjöl. Gröten skulle inte röras eller vispas och till den serverades mycket riktigt stekt fläsk, flott och lingon. Det uppges i en gammal bok som jag har, att till detta dracks svagdricka, i alla fall efter 1850-talet.

Maträtten levde vidare och var vanlig i kolarkojor liksom vällingen, den så kalla-

Nävgröt, mutti eller det vanligare motti är en värmländsk gröt som görs på skrädmjöl och serveras med fläsk och lingonsylt. Foto: CC0

de ”sluringen”. Sluringen bestod av fläskflott, vatten och mjöl, som rördes ihop och åts med potatis. Här handlar det förstås inte om 1500-tal, utan senare tider. Potatisen kom till Sverige 1724 och blev inte populär förrän långt senare. Fångarna på Carlstens fästning fick äta sluring, skriver tjuven Lasse-Maja i sina memoarer.

En annan välling gjordes av brödsnul, vatten och fläskflott. Vad den kallades tänker jag inte skriva, så att ingen tar illa upp. Folkliga uttryck kan vara aningen mustiga.

I kolarkojor och på skogshyggen var man nog inga mästare på matlagning. Något ”mums” eller någon ”favoriträtt” var det förmodligen inte tal om. Förutom ”mutti” (nävgröt) och sluring åt man kolbullar, en sorts tjockpannkaka. Huvudsaken på nävgrötens tid var att man blev mätt och orkade med det hårda arbetet i skogen.

I folkskolan fick man på min tid lära sig att skogsfinnarna hade bord eller bänkar med urgröpningar, där man höllde muttin och sedan använde man händerna till att stoppa den i munnen. Att man nu skulle börja laga nävgröt så här i förorten kanske jag inte tror så mycket på, men försöka duger.

I min gamla bok finns en beskrivning på nävgröt med kornmjöl: 1/2 l vatten, 1 1/2 l kornmjöl, salt. Koka upp vatten och salt, tillsätt allt mjölet. Rör eller stöt med en stor träsliv. Låt därefter gröten stå och

Grötkräkla.

Foto: Upplandsmuseets samlingar

dra med locket på. Ät med stekt, rimmat fläsk och/ eller vitsås.

Hur det var med traditionen vet vi. Om nävgröt blir en trend kommer väl att visa sig. Och se på sjutton, i ett senare nummer av veckotidningen kom ett recept på kolbullar. Kanske kommer det också recept på stekta rovor. Det åt jag så sent som på 1950-talet, hos norska vänner som fortfarande använde recept från krigs- och kris-tiden. Stekta rovor (i skivor) är gott men kom ihåg, att rovorerna måste kokas först innan man steker dem.

Inga Lisa Gustafsson

Mer om nävgröt

Namnet nävgröt kommer antagligen från att gröten äts med ”nävarna”. Man tog en klump, doppade den i fläskflott och åt.

Nävgrötsakademien har bildats i värm-ländska Torsby. Man vill missionera för nävgröten, dess bevarande och utbredning i landet och i övriga världen. Nävgrötsakademien har utnämnt den 10 september till nävgrötens dag.

Red.

Fornlämningsregistret på nätet – FORNSÖK

Registreringen och dokumentationen av fornlämningar har en lång historia, se min artikel i Hembygden nr 2, 2020. Sedan 1990-talet har det gamla pappersbaserade fornlämningsregistret successivt digitaliserats. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) ansvarar för registret. Det datoriserade registret heter idag FORNSÖK och finns på adressen <https://app.raa.se/open/fornsok/>. Det går också bra att använda fornsok eller fornsök som sökord i din webbläsare.

Innan du börjar söka i FORNSÖK titta på RAÄ:s informations- och hjälpsidor på

<https://www.raa.se/hitta-information/fornsok/lattlast-om-fornsok/> och

<https://www.raa.se/hitta-information/fornsok/hjalp/>

OBS: Nedanstående instruktioner är baserade på hur det ser ut på en dator. Fornsök fungerar bra på läsplattor och i smartphones, men där ser gränssnittet annorlunda ut. FORNSÖK är under fortsatt utveckling så funktioner kan komma att ändras eller se annorlunda ut framöver.

Sökning via karta

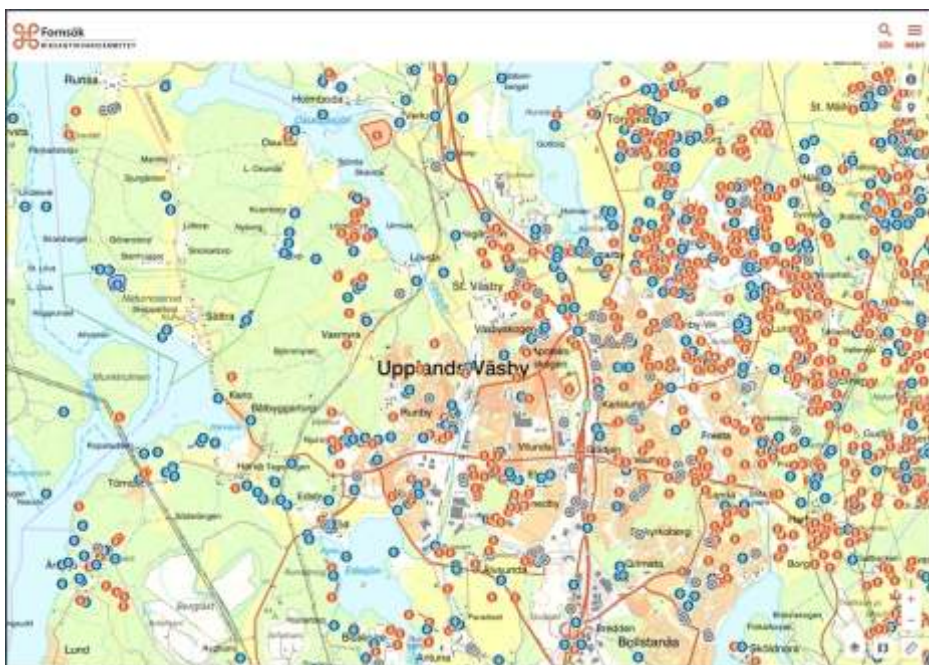
Då du går in i FORNSÖK via <https://app.raa.se/open/fornsok/> så möts

du av en översiktlig karta. Klicka på **Sök** uppe till höger och sedan på **Sök lämning**. I fältet till vänster kan du i rutan Ange geografiskt område skriva antingen Upplands Väsby eller något av våra tre sockennamn. Det räcker att skriva de första bokstäverna, t ex Upp så ser du hela kommunnamnet och klickar på det. Klicka därefter på den Gröna **Sök**-knappen längst ner i vänstermenyn.

Nu visar kartan Upplands Väsby. I vänstermenyn ser du nu att det idag finns 1303 registrerade fornlämningar. För att få en bättre överblick dölj vänstermenyn genom att klicka den lilla vänsterpilen. Du kan förflytta kartan i höjd eller sidled med hjälp av musen eller styrplattan (kan variera beroende på vilken dator du har). Med hjälp av plus- och minusknapparna längs ner till höger zoomar du in eller ut i kartan. Förflytta dig till den del av Upplands Väsby du är intresserad av.

Förklaring av de olika symbolerna finns högst upp till höger under i-symbolen.

Längst ner till höger finns tre knappar. Med den längst till vänster väljer du informationslager. Det är bra om de två översta är i-klickade = gröna. Med mitten-knappen kan välja kartbild. Topografisk är den vanliga kartan, och ortofoto är flygbild tagen vinkelrätt mot marken. Här

Så här många markeringar finns det på kartan som visar registrerade fornlämningar i FORNSÖK. Från denna bild är det enkelt att få fram information om de olika fynden.

Bakgrundskarta: Copyright © Lantmäteriet

kan man också klicka i Fastighetsgränser och Sockengränser.

Klicka på den fornlämning du är intresserad av. Du får nu upp en vit ruta som säger vilken typ av fornlämning det är, t ex Gravfält. Numret man ser är en ny nummerserie för FORNSÖK. Tyvärr ser man inte numret i den etablerade socken-visa serien. Klicka på numret så kommer det i vänstermenyn info om fornlämningen. Vi ser nu numret i socken-serien (t ex Fresta 7:1).

Då FORNSÖK är konstruerat för att kunna dokumentera nya arkeologiska under-

sökningar är flera av rubrikerna utan innehåll. Det som alltid finns är de skannade original-blanketterna som ligger under rubriken **Dokument och bilder** och heter **Inventeringsbok**.

Sökning via fornlämningsnummer

Har du i litteraturen stött på ett fornlämningsnummer baserat på socken-namnet + nummer kan du söka även på det (ibland står det slarvigt RAÄ + nummer och det är underförstått i vilken socken fornlämningen ligger).

Gå till **Sök lämning** (se ovan). I översta rutan i vänstermenyn **Sök på lämningsnummer eller RAÄ-nummer** skriver du in t ex Fresta 7:1 (det måste alltid vara med kolon och en etta, sökning på bara Fresta 7 ger ingen träff). Klicka på den gröna **Sök**-knappen.

OBS: det är bra att som rutin först klicka på den grå **Rensa**-knappen så försvinner tidigare gjorda sökningar

Sökning via fornlämningstyp

Här kan man exempelvis få fram vilka runstenar som finns i Upplands Väsby.

Gå till **Sök lämning** (se ovan). I **Ange geografiskt område** skriver du in Upplands Väsby. I fjärde rutan **Lämningstyp** skriver du in ”run” och väljer Runristning (Runsten ger ingen träff). Klicka på gröna **SÖK**-knappen.

Träfflistan anger nu att det finns 63 runristningar i Upplands Väsby. På kartan har du alla runristningar i avvikande turkos färg. Klicka på den du är intresserad av.

(Lista över lämningstyper finns på <https://www.raa.se/app/uploads/2018/11/Lämningstypslistan-4.7.pdf>.)

Spara och dela information

Då du har fått fram informationen om en viss fornlämning i vänstermenyn finns två användbara funktioner högst upp:

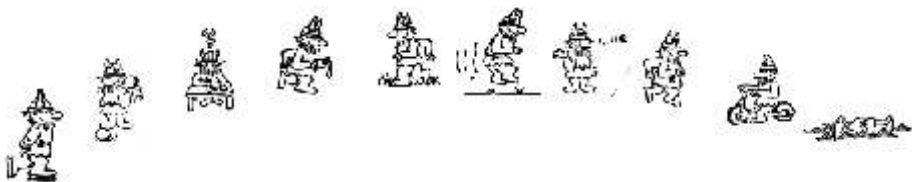
Dela: om du vill skicka den aktuella fornlämningen som en länk i ett mejl. Länken måste kopieras och klistras in där du vill ha den.

Utskriftsversion: inte bara utskrift utan här går det att spara som PDF.

Klas Lundkvist

Vi hoppas att vi söndagen den 22 november (kl 13.00-15.00 i Ladugården) kan genomföra det planerade föredraget om Fornsök och andra digitala resurser på nätet. Se nummer 4 av Hembygden (som kommer vecka 47) och föreningens hemsida:
<https://www.hembygd.se/upplands-vasby>

Tiokampen – en 60-årig tradition

Tiokampen är en barn- och ungdomstävling i Upplands Väsby och årligen genomförs 10 olika tävlingar alltsedan starten år 1961. Det är en unik tävlingsform som endast finns i Väsby. Nu år 2020 firar Tiokampen 60 år och det finns anledning att blicka bakåt i tiden och berätta om tillkomsten.

En ny brandkapten kom till Upplands Väsby omkring 1960. Han hette Ingvar Bengtsson – en känd storlöpare som tävlat mot andra kända svenska löpare som Gunder Hägg, Henry Kälarne och Arne Andersson. Han hade med sig en idé om en ungdomstävling som han påbörjat i sin tidigare verksamhetskommun. Där bestod den av 12 olika idrottsgrenar, som i Väsby bantades ner till 10 grenar utspridda under året. Grenarna var skridskor, skidor, frågesport, terränglöpning, cykel, simning, löpning, hopp, kast och orientering. Tanken var att ge kommunens ungdomar en möjlighet att delta i organiserade idrottstävlingar utan att bli avskräckta med höga prestationskrav. Tanken var också att det inte skulle vara förenat med någon kostnad för deltagarna. Man kunde starta det kalenderår man fyllde 10 år och delta i 8 år till 17-årså-

dern. Deltog man i minst 7 tävlingar fick man sedan Tiokampens bronsmedalj samt ett pris som var lika för alla. För åtta års deltagande fick man en guldmedalj. Deltagarna indelades i 4 åldersklasser A-D uppdelat på flickor och pojkar dvs 8 olika grupper.

Inför det första tävlingsåret 1961 annonserades det i Väsbynytt, som tillsammans med Väsby IK var arrangör för tävlingen. Man bildade en tiokampskommitté som bestod av Ingvar Bengtsson, Nils Ahl, Harry Lager samt David Ljungström. De brukar kallas Tiokampens stiftare. Utöver dessa fanns idrottsledare, lärare, villiga föräldrar och andra intresserade som ställde upp och gjorde att man kunde genomföra tävlingarna.

När Tiokampen startade 1961 bestämdes att den skolklass som hade högst deltagarantal skulle få ett vandringspris ordnat av Väsbynytt och varje deltagande elev i klassen skulle få ett individuellt pris. De första åren genomfördes tävlingarna både på lördagar och söndagar eftersom man gick i skolan på lördagar. De äldre som hade längre skoldagar fick starta på sön-

dagen. Det hände också att man kunde få lov från skolan för att delta i Tiokampen!

Flera av tävlingarna genomfördes på Optimusvallen. Terränglöpning och Orientering hade inte fasta tävlingsplatser utan de varierade från år till år. Innan Vilundabadet stod klart 1971, genomfördes simtävlingarna i Sigtuna eller Norrtälje dit man skjutsades med buss. Skridskotävlingen genomfördes fram till 1978 på Edssjöns is. Terränglöpning genomfördes under många år bakom Vikskolan på den sk Vikslingan. Från 1994 då Tiokampen fick en föreningslokal i Runby förlades också terränglöpningen dit. Under de 20 första åren genomfördes cykeltävlingen i Ed längs med Ståketvägen. Polis fanns på plats och godkännande krävdes av Länsstyrelsen. Med åren blev det alltmer riskfyllt att vara på allmän väg så tävlingen flyttade till Skälbyområdet och genomförs nu på särskilda cykelbanor.

I början av 1967 bildade Tiokampen en egen förening och man skaffade sig flera nya medarrangörer som Väsby Simsällskap och Väsby Orienteringsklubb. Man

vilde då att Tiokampen skulle ha en ny tiokampsmedalj och en idétävling utlystes med 100 kronor som första pris. Pristagare blev Tomas Åsberg. Han har även utformat den viking som blivit föreningens symbol. Den första ordföranden i Tiokampen var Lars Saltin under åren 1967-68. Han följdes sedan av Åke Johansson, Ragnhild Östman, Erik Englund, Torleif Wetterling, Klas Hedhammar och Harald Forslund. Från 1994 var Bertil Lundström ordförande i 20 år och efterträddes av nuvarande ordförande 2015. På posten som tävlingsledare är det färre personer. Det inleddes 1967 av Sven Pettersson, som ersattes av Jan Steen 1979. Lars Olstedt kom därefter innan Lasse Ekström tog över. Nuvarande tävlingsledare är Marie Lundström fr o m år 2017.

Föreningen har haft 7 olika kassörer under åren och de som innehaft rollen i minst 10 år är Sten-Sture Larson, Svante Lindgren samt Magnus Liljegren.

Sekreterarposten har haft 8 olika skribenter och där kan nämnas Margareta Allard som höll i pennan i 30 år fram till 2018.

Sedan 1991 delas en samlingspärm ut till alla som börjat första året i Tiokampen. Den togs fram av den trogne tiokampsmedlemmen Ture Berger. Där finns bl a ett resultatblad och på varje tävling man deltar i, får man ett klistermärke med en viking som man kan klistra in på sitt resultatblad. Där finns också ett årsblad där någon plats i Väsby presenteras och på

baksidan finns en tävlingskalender för hela året. Under en tävling under året fotograferas deltagarna – dessa foton kan sedan köpas och kan klistras in i pärmen. Man kan också köpa frågesportsformulär i miniformat som har pärmens format. I slutet av året får man också ett blad med slutresultat för sin grupp samt en blad med presentation av årets prisutdelare.

Fr o m år 2000 delar man även ut Harry Lager-Medaljen till de som genomfört sex års tävlande där de erhållit bronsmedalj. Detta blev möjligt efter en donation från familjen Lager vid Harrys bortgång. En särskild stiftelse skapades.

Utöver de medaljer av olika slag som delas ut i slutet av varje år, har deltagarna också fått ”årets pris”. De sju första åren bestod dessa av varor från ortens företag. När föreningen Tiokampen bildades 1967 var det i flera år traditionella priser som statyetter, plaketter och bägare. Under 70-talet kom olika hantverkspriser i glas, keramik, trä, tenn, porslin. På 80-talet hade priserna olika anknytning till vikingarna (Tiokampens symbol). Under 2000-talet har priserna varit mer av typen nyttoföremål som keps, termos, armbandsur, ficklampa, kikare och necessär. Traditionen är också att vart femte år består priset av en större pokal.

Sedan 2014 delas ett hederspris ut till minne av Bertil Lundström. Nominering sker via föreningens hemsida och hederspriset tillfaller dels en aktiv tiokampare som under året deltagit i minst 7 grenar

dels en person som finns i eller kring Tiokampen och aktivt arbetar för att driva Tiokampens anda framåt.

En speciell tradition är att varje deltagare som klarat av minst 7 grenar får sin medalj utdelad av en känd idrottsperson. Antingen har de Väsbyanknytning och/eller är framstående i sin sport. Oftast representerar de någon av Tiokampens grenar. År 1961 var löparen Henry Eriksson Tiokampens första prisutdelare. Han följdes sedan av många kända idrottare och här följer ett axplock av kända namn: Stickan Pettersson, Ann-Christin Hagberg, Anders Gärderud, Kjell Isaksson, Toini Gustavsson-Rönnlund, Janne Stefansson, Linda Haglund, Lennart ”Hoa-Hoa” Dahlgren, Magnus Härenstam, Ronnie Hellström, Malin Everlöf, Stefan Holm, Josefin Lillhage, Eva Lund, Jonas Jacobsson, Mats Sundin, Mattias Sunnerborn, Karolin Ohlsson och senast Michel Tornéus.

På Tiokampens allra första tävling 1961 kom 277 deltagare på skridskotävlingen.

Antalet som fullföljde minst 7 grenar och fick bronsmedalj det året var strax under 200 stycken. Från år 1973 var det över 300 som fick bronsmedalj ända fram till år 2000. Åren 1977–87 var det över 500 medaljörer och under rekordåren 1981–83 var det 700 medaljörer eller strax däröver. Man förstår att dessa år ställde extra stora krav på administrationen av tävlingarna – inga datorer fanns och stencileringsapparaterna gick varma liksom skrivmaskinerna. Och inte att förglomma karbonpapperen innan det fanns tillgång till kopieringsmaskiner. På senare år har antalet medaljörer legat strax under 300 stycken.

Då föreningen fyllde 40 år sammanställdes föreningens verksamhet i en minnesskrift av Arnold Härmark, som både varit föreningens sekreterare och kassör. Den finns som en minnesskrift på ett 50-tal sidor och utifrån dess innehåll är denna text sammanställd. Den kan fortfarande köpas för en billig penning om någon vill fördjupa sig än mer i denna unika Väsbyverksamhet.

Inte bara att Tiokampen är en unik verksamhet – finns ingen annanstans i Sverige – allt tävlande är dessutom gratis. Detta är möjligt genom stöd från Väsby kommun samt Harry Lagers stiftelse samt försäljning av fika och lotter vid tävlingarna. De förändringar som genomförts är att Skidåkning bytts ut till Bollsport – skedde i början av 2000-talet samt att startåldern sänkts till det år man fyller 9 år. Dessutom får man numera sin guldmedalj efter 7 tävlingsår och Lager-medaljen efter 5 år.

Tiokampen utnämndes av kommunen till ”Årets Förening” 2016. I juni 2020 fick Tiokampen motta Centerpartiets guldklöver för dess insatser i det lokala samhället. Under våren 2020 har föreningen även blivit mottagna som ”Peppare” i Generation Pep; en icke vinstdrivande organisation som arbetar för barn och ungas hälsa instiftad av kronprinsessan Victoria och prins Daniel.

En anekdot med kunglig anknytning är att vid en privat fest på Stora Väsby, lånades Tiokampens nummerlappar för de ak-

tiviteter som hölls. Vår kung Carl XVI Gustaf fick av misstag med sin nummerlapp hem. Återbördades tvättad och struken av ett kungligt bud!

TV-programledaren Gun Hägglund var under en period aktiv inom Tiokampen. När hon flyttade från kommunen utnämnde hon Tiokampen till världens bästa idrottslek i boken ”Välkommen till Väsby”, som kom ut 1987. Jag vill avsluta med ett citat från henne, eftersom det så bra beskriver vad Tiokampen innebär utöver själva tävlandet. ”I Tiokampen behöver ingen känna sig utanför utan alla

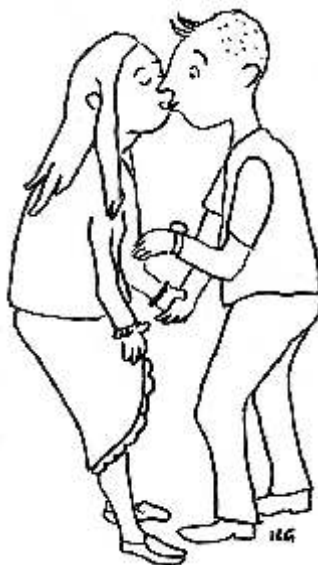
platsar. Alla får kompisar och föräldrar träffas på tävlingsdagarna. Den sociala nyttan är inte obetydlig. Viktigt är förstås att ungarna får uppleva idrott som lek och skoj – även om de ger allt då startskottet går! Enbart Tiokampen är faktiskt ett gott skäl att slå sig ner i Upplands Väsby”!

Tack vare många eldsjälar lever Tiokampen vidare och firar nu 60-årsjubileum.

*Nedtecknat av Ingmarie Gustafsson
Ordförande i föreningen Tiokampen
ordf@tiokampen.nu*

Illustrerade ordspråk och talesätt

Mitt på mun och bra länge,
sa flickan om kyssen.

Samband mellan Löwenström och Krüger

Kan det finnas en koppling mellan dessa två personer? De var ju inte verksamma samtidigt. Löwenström är mest känd för ett sjukhus, och Krüger var stor magnat inom tändsticksindustrin.

Gustav Adolf Löwenström

Du känner säkert till att Gustav Adolf Löwenström donerade förmögenheter för att man skulle bygga ett lasarett. Han skänkte en stor summa pengar och Holmens gård i Hammarby socken till ändamålet.

Under stora delar av sitt liv hade han namnet Gustav Adolf Anckarström. Efternamnet hade Gustav Adolfs farfar fått när han blev adlad. Farfadern Claes Anckarström blev adlad och anlade bland annat Söderfors bruk vid Dalälven i norra Uppland. Där tillverkade man ankare till den svenska flottan.

Under Gustav Adolfs uppväxt bodde familjen på Lindö sätesgård i Vallentuna. Denna gård hade marker långt in i Hammarby socken. På 1780-talet drev en av Gustav Adolfs bröder Torsåker under

några år. Holmens gård tillhörde egendomen.

Gustav Adolfs bror Jacob Johan Anckarström (d.y.) var den som mördade kung Gustav III. Den dödliga skjutningen skedde under en maskerad på Operan fredagen den 16 mars 1792. Sedan tog det några veckor innan kungen dog. Det var en grupp adelsmän som planerat mordet, eftersom man var så missnöjda med kungens neddragningar för överklassen. Jacob Johan Anckarström var den som höll i mordvapnet. Polisen gjorde en bra och snabb utredning av mordet. Redan nästa dag kunde Jacob Johan Anckarström bli gripen. Han blev dömd för brottet och avrättades.

Familjen Anckarström ville inte bli förknippad med det skändliga mordet på Gustav III. Därför bytte man efternamnet till Löwenström. Kungamördarens hustru hette nämligen Löwen som ogift. För att gottgöra det hemska hans bror gjort hade Gustaf Adolf Löwenström testamenterat medel för att instifta en sjukvårdsanstalt.

Löwenströmska lasarettet

Gustav Adolf Löwenströms donation in-
nebar att man kunde bygga lasarettet.
Den som skulle förvalta medlen för lasa-
rettet var Serafimerorden. Under år 1809
stod lasarettet klart. Man hade då 16 plat-
ser för vård av sina patienter. Den förste
läkaren var Christian Ziegert, och Beata
Westerberg anställdes som sjuksköter-
ska. Beata fick göra allt möjligt i sin
tjänst. Förutom att sköta om de sjuka
patienterna så fick hon städa och
dessutom laga mat.

Johan Bäckström donerade

Johan Bäckström föddes 1826 i Umeå. I
sitt arbetsliv jobbade han sig upp till

grosshandlare och tobaksfabrikör. Under
många år drev han firman ”W:m Hellgren
& C:o” tillsammans med Wilhelm Hell-
gren. Johan Bäckström gifte sig med kol-
legan Hellgrens dotter. Företaget blev vid
1800-talets slut den största cigartillver-
karen i Skandinavien.

Johan Bäckström köpte 1897 en fastighet
på Nedre Norrmalm. Det var en av de stora
malmgårdarna från 1600-talet, vilka
låg i närheten av Kungsträdgården. I den
aktuella malmgården hade det bott perso-
ner från släkterna Banér, Bielke, Piper
och Brahe. Johan Bäckström lät göra en
stor ombyggnad av fastigheten. Så små-
ningom kunde familjen flytta in i det
palatsliknande huset på Västra
Trädgårdsgatan 11 A.

På Västra Trädgårdsgatan 11 A bodde Johan Bäckström. Idag är huset
Stockholms Odd Fellow-hus.

Foto: CC0

Ivar Krüger på sitt kontor i "Tändstickspalatset" på Västra Trädgårdsgatan 15. Foto: CCO

1902 avled Johan Bäckström vid 76 års ålder. Hans son Walter Bäckström övertog huset, och gjorde vissa förändringar i det. Walter sålde fastigheten 1922, och sedan dess har den varit Stockholms Odd Fellow-hus.

Att det gick bra för tobaksfabrikör Johan Bäckström kan man lätt förstå, för han donerade pengar till olika ändamål. Löwenströmska lasarettet fick ekonomiska bidrag av Johan Bäckström. I sitt testamente donerade han medel för en frisäng på lasarettet åt Steninges och Hellgrens arbetare och deras familjer.

Grannhus på "Fina gatan"

Som jag berättat här ovan, så bodde Johan Bäckström på Västra Trädgårdsgatan 11 A. Ett par hus däriifrån hittar vi fastigheten med adressen Västra Trädgårdsgatan 15. Det är ett väldigt tjugigt hus, där många företag idag finns inrymda.

Huset har hela tiden kallats för "Tändstickspalatset", eftersom det var Ivar

Krüger som lät bygga det i slutet av 1920-talet. Tändstickspalatset är ett påkostat byggnadsverk och skapat av en lång rad av de främsta formgivarna, konstnärerna och hantverkarna i Sverige.

Krüger hade målmedvetet köpt upp tändsticksfabriker, och utvecklat sitt företag till ett imperium. Han kontrollerade merparten av världens tändsticksproduktion och även en rad svenska industrikoncerner. Tändstickspalatset blev en tydlig symbol för det stora företagets uppgång och fall. Det blev helt färdigt i november 1928, knappt fyra år före den kommande Kreugerkraschen.

Den här gången har vi dragit ut gummi-bandet i både tid och rum. Gustav Adolf Löwenström donerade startplåten till Löwenströmska lasarettet. I början av 1900-talet donerade också Johan Bäckström pengar till Löwenströmska lasarettet. Han skaffade sig en fastighet och bodde på Västra Trädgårdsgatan 11 A. Bara ett par hus däriifrån lät Ivar Krüger senare bygga "Tändstickspalatset". De nämnda donationerna och de närbelägna fastigheterna gav oss detta samband mellan Löwenström och Krüger.

Bo Lindman

Mer om Ornäsbjörk

De små artiklarna om kungsängsliljor och Ornäsbjörkar i förra numret av Hembygden har väckt visst intresse hos läsekretsen.

Berit Carlsson hörde av sig och sade att hon tagit en närmare titt på en björk på gården, som tyvärr visade sig vara en vanlig björk och att hon också letat rätt på kungsängsliljorna vid busstationen. Eivy Karlsson tipsade om en Ornäsbjörk, som finns på gården innanför f.d. Odensgården. Margareta Sundén berättade att hon som barn såg Ornäsbjörkar vid kyrkan i Söderfors och gärna ville ha en själv i sin trädgård. Hon köpte en Ornäsbjörk för tre, fyra år sedan på Ulriksdals Trädgård.

Priset var överkomligt och den artar sig bra. Margareta hade också tagit kontakt med hembygdsföreningen i Söderfors angående kyrkans Ornäsbjörkar som nu är borta.

Niklas Johansson, som har stora kunskaper i ämnet Ornäsbjörk, har skrivit en hel artikel om det märkliga trädet på annan plats i medlemsbladet.

Det är mycket roligt att få respons på det som skrivs i Hembygden. Vi fortsätter gärna med sökandet efter Ornäsbjörkar. Nånstans finns det väl en ”riktigt” äkta?

Inga Lisa Gustafsson

En Ornäsbjörk finns på gården där Odensgården tidigare låg. Foto: Bo Lindman

I centrala Väsby längst ner på Genvägen finns det även en Ornäsbjörk. Foto: Bo Lindman

Vågrätt

- 1 Gjorde Väsby ökänt
- 9 Utrymme för sängplats
- 10 Ej ut
- 11 Världsstjärna inom Väsby SS
- 14 Var svekfull
- 18 Kö
- 19 Tidigare gård i Väsby
- 20 Chefen för den haffades i Väsby
- 23 Jussi var en sådan
- 24 Utslagsplats
- 25 Finsandig jord
- 26 Ska man bort sin sura min
- 28 Kinaboss
- 29 Törstsläckare?
- 30 Säger man åt de små
- 32 F.d. politiker
- 33 Arrangemang
- 34 Bindemedel
- 37 Kan vara knäpp
- 38 Båturymme
- 39 Har varit Årets Väsbybo
- 42 Ihärdighet
- 44 Västerbottens län
- 45 Vapen
- 46 Går snabbt
- 47 Tånglake
- 48 Avsömnad tidskrift
- 49 .. i skogen ska vi gå
- 50 Uppfattar
- 51 Vapenslag
- 52 Balt
- 53 En Pethrus
- 56 Andra tonen
- 57 Byrå
- 58 Sådan tronföljd har vi

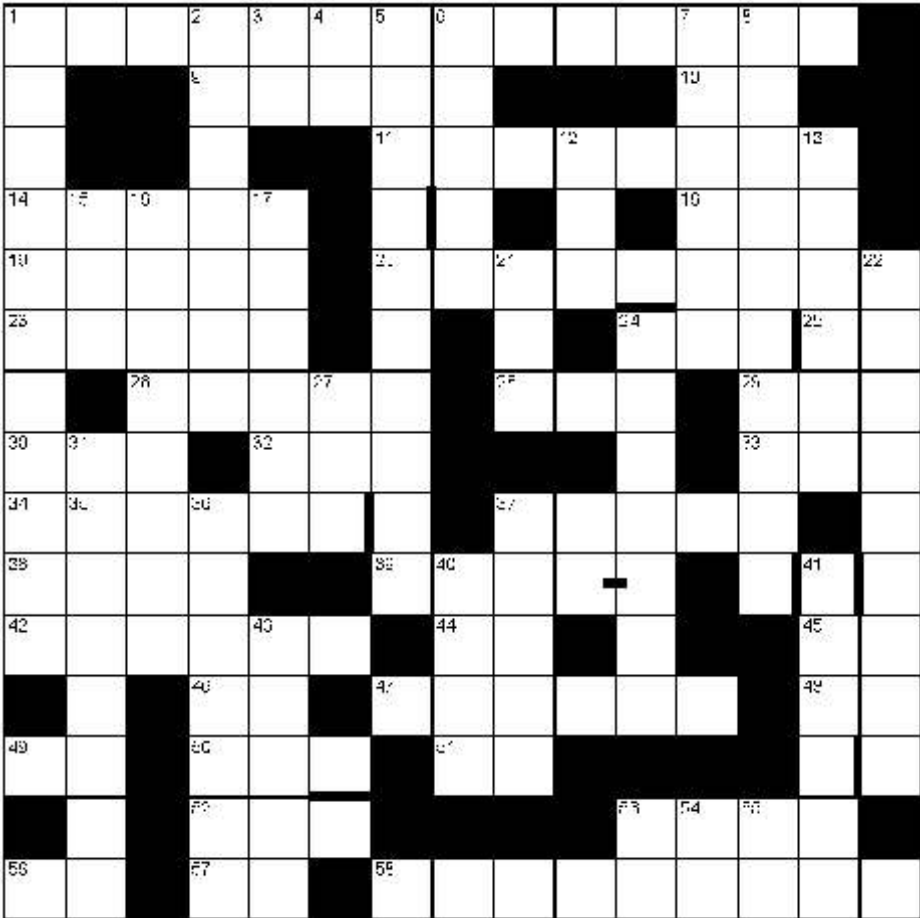
Lodrätt

- 1 Ryssligans ledare
- 2 Stor arbetsgivare i Väsby
- 3 Ses vid vatten
- 4 Räddningsorgan
- 5 Där höll ryssligan till
- 6 Kan gester vara
- 7 Register
- 8 Uppdrag
- 12 Sångare i världsklass
- 13 Ostort
- 15 Norsk vecka
- 16 Samma person
- 17 Läggts ibland på stämningen
- 21 För sammanfogning
- 22 Däri försvann ryssligans offer
- 24 Ria
- 27 Stordåd
- 31 Skådespelande Mac Donald
- 36 I det kan blåsvarta bär finnas
- 37 Hattsvamp
- 40 Puder
- 41 Halvädelsten
- 43 Är Norrlands inland befolkat
- 53 Los Angeles
- 54 Rymdfigur
- 55 Hette förr Konsumentbladet

Den här gången var det 17 personer som skickade in lösningar. Bra!

Korsord 3 - 2020

Konstruktör: Lennart Hedlund

När du löst korsordet skriver du ditt namn och din adress.

Lösningen insändes senast onsdagen den 7 oktober 2020 till:

Hembygden
 Box 40
 194 21 Upplands Väsby
 Märk kuvertet med "Korsord 3 - 2020"
 eller digitalt till info.uvhbf@gmail.com

Lösning till korsordet 2 - 2020

Karlssons funderingar

Livet är en svår period.

Upprustning vid Klockbacka

Vid Klockbacka har under många år den tidigare grundskolan fått stå och förfalla. Det är glädjande att se att "Asylen" nu håller på att byggas om.

"Asylen" vid Klockbacka rustas upp 2020.

Foto: Bo Lindman

Upplands Väsby Hembygdsförening

STYRELSE 2019-2020

Klas Lundkvist, ordförande	070-673 63 47
Ingegerd Peterson, vice ordförande	073-806 84 04
Ann-Christin Jyttner, kassör	070-753 34 33
Susanne Bergman, ledamot	590 858 84
Gunilla André, ledamot	590 338 34

Telefon

ERSÄTTARE

Berit Östman	073-667 14 92
Kjell Ehrnholm	070-330 97 87
Ulla Ekengren	076-309 15 32
Niklas Johansson	072-500 22 75
Margareta Norén	070-799 25 01

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Bo Lindman	070-716 52 43
Redaktionsgrupp, se sidan 2	

REVISORER

Ordinarie

Ove Gustafsson
Anita Bergqvist

Ersättare

Anette Ehrnholm
Ali Kashefi

VALBEREDNING

Roland Storm, sammankallande	070-729 27 60
Lars Nyström	070-821 41 90

Besök gärna vår webbplats: www.hembygd.se/upplands-vasby

Upplands Väsby
Hembygdsförening
Box 40
194 21 Upplands Väsby

E-post
info.uvhbf@gmail.com
Besöksadress
Hagvägen 2/Pukslagargatan

Plusgiro
29 81 91-8
Årsavgift (2020)
150 kr

Upplands Väsby Hembygdsförening

År 1954 bildades Upplands Väsby Hembygdsförening. I föreningen vill vi tillsammans öka kunskapen om kommunen, vårda kulturarvet och påverka det som händer just nu.

Vi som är medlemmar arbetar för att

- väcka och förstärka den djupa känslan för hembygden
- bevara den lokala historien, kulturhistoriska platser och föremål
- sprida kunskaper om hembygden och om våra traditioner till gammal och ung
- genomföra olika evenemang, gärna sådana där flera generationer kan träffas
- lämna våra synpunkter på bebyggelse- och planeringsfrågor

Under verksamhetsåret har vi ett stort antal evenemang. Vi visar och berättar om bygden och vår lokalhistoria.

Inom föreningen arbetar vi för att våra samlingar och arkiv skall bli en bra kunskapskälla. Vi samlar anteckningar, dokumentationer, böcker, fotografier och föremål.

Vi vårdar Hembygdsgården som vår naturliga mötesplats och att den skall vara en välkomnande och intressant plats att besöka.

Välkommen att kontakta oss, om du har funderingar eller frågor.
Du får gärna komma med i vår aktiva skara!

Besök gärna vår webbplats: www.hembygd.se/upplands-vasby